

דוח הוועדה

**לעיצוב עקרונות המדיניות לטיפול
בתלמידים עם לקויות למידה**

מוגש לשר החינוך

01/08/2014

חברי הוועדה

פרופ' מלכה מרגלית, יו"ר הוועדה, דיקאנית ביה"ס למדעי ההתנהגות המרכז האקדמי פרס

רחובות, פרופ' (אמריטוס) אוניברסיטת תל-אביב

ד"ר יהודית אל-דור, מרכזת הוועדה, מנהלת אגף לקויות למידה והפרעות קשב, שפ"י, משרד

החינוך

פרופ' מיכל אל-יגון, ראש המגמה לחינוך מיוחד, התכנית לתואר שני בלקויות למידה, ראש

תכנית האבחון בלקויות למידה, בית-הספר לחינוך, אוניברסיטת תל-אביב

פרופ' מיכל שני, ראש התחום הקליני להכשרת מומחים באבחון והתערבות בתחום לקויות למידה,

אוניברסיטת חיפה, חברת מרכז ספרא לחקר המוח בלקויות למידה

פרופ' לילך שלו-מבורך, ראש מעבדת הקשב, בית הספר לחינוך ובית הספר לחקר המוח, אוניברסיטת

תל-אביב

ד"ר דפנה קופלמן-רובין, ראש היחידה ללקויות למידה והפרעות קשב, ביה"ס לפסיכולוגיה, המרכז

הבינתחומי הרצליה והמרפאה לרפואה פסיכולוגית, מרכז שניידר לרפואת ילדים

הגב' חוה פרידמן, מנהלת אגף פסיכולוגיה, שפ"י, משרד החינוך

הגב' דני ז'ורנו, סגנית מנהלת אגף פסיכולוגיה, משרד החינוך

הגב' מימי פלצ'י, מפקחת ארצית, אגף חינוך מיוחד, משרד החינוך

הגב' ראובנה שלהבת, מנהלת המדרשה הארצית ללימודים מתקדמים, פסיכולוגיה חינוכית,

שפ"י מרצה בבית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית

הגב' מאשה שינמן, יו"ר הוועדה לליקוי למידה והפרעות קשב, אגף פסיכולוגיה, שפ"י, משרד

החינוך

תוכן העניינים

עמוד

3-5	.....	הקדמה
8-6	.....	מבוא
10-8	.....	רציונל
19-11	.....	המלצות
13-11	.....	המלצה 1: הצעת שינוי במודל העבודה לקידום שוויון הזדמנויות לתלמידים עם לקויות למידה
15-14	.....	המלצה 2: מודל התפתחותי-התערבותי
17-16	.....	המלצה 3: סוגיית ההתאמות בדרכי הוראה ובדרכי היבחנות
19-18	.....	המלצה 4: המשפחות כשותפות בתהליך החינוכי והטיפול
19	.....	המלצה 5: פיתוח מקצועי של צוותי הוראה ובעלי מקצוע טיפוליים

הקדמה

שר החינוך ושר המדע מינו בשנת 1997 ועדה לבחינת מיצוי יכולתם של תלמידים עם לקויות למידה. בעקבות המלצות הוועדה גובשה מדיניות הטיפול בתלמידים אלו, הוקם אגף לקויות למידה בשירות הפסיכולוגי ייעוצי (שפ"י) וחלה התפתחות רבה בהכרה הציבורית, בפיתוח הנושא במערכת החינוכית ובהתמחות.

- גדל מאוד מספר התלמידים המוכרים כתלמידים עם לקויות למידה
- גדל מספר התלמידים הפונים לאבחון דיסקטי ו/או פסיכודידקטי, לרוב במימון הוריהם
- גדל מספר התלמידים המקבלים התאמות בדרכי היבחנות, בעיקר בחטיבה העליונה, לקראת בחינות הבגרות
- גדל מספר התלמידים במוסדות להשכלה גבוהה המוכרים כתלמידים עם לקויות למידה
- קיים ריבוי הפניות של תלמידים עם לקויות למידה ממסגרות של חינוך רגיל למסגרות חינוך מיוחד
- נפתחו חוגים ומגמות להתמחות בלקויות למידה לתואר שני
- תחום לקויות הלמידה הנו חלק מובנה במקצועות לימוד כמו רפוי בעיסוק וקלינאות תקשורת
- הכשרה באבחון ובטיפול בלקויות למידה הינה חלק מדרישות ההתמחות בפסיכולוגיה חינוכית.

יחד עם התפתחות הידע וההכרה הציבורית והמקצועית בארץ חלו שינויים רבים בעולם בקרב אנשי המקצוע. אחד השינויים המרכזיים מתייחס לפרסום ספר האבחנות הפסיכיאטרי האמריקאי ה- DSM 5 שהתפרסם בחודש מאי 2013. השינויים עוסקים בהגדרת הלקות ובמיקומה. בין השינויים שלהם השלכה על המערכת החינוכית גם ביטול השימוש בגישת הפער בין רמת האינטליגנציה הממוצעת לבין ההישגים האקדמיים בפועל כתנאי מחייב להגדרת לקות למידה, וחשיבות קיומם של ארבעת הקריטריונים הדיאגנוסטיים של ה-DSM 5, תוך הדגשת החשיבות של תפקוד התלמיד כמרכיב בתהליכי האבחון.

לאור שינויים אלו ולאור הגידול במספר ההתאמות בדרכי ההיבחנות וההליכים המורכבים בקביעתם, מינתה המנהלת הכללית של משרד החינוך בתאריך ח' בכסלו תשע"ד, 11.11.2013, ועדה לבדיקה של עקרונות המדיניות של משרד החינוך לגבי תלמידים אלו.

להלן כתב המינוי

הנדון: כתב מינוי לוועדה לעיצוב עקרונות מדיניות משרד החינוך לטיפול בתלמידים עם

לקוויות למידה

הריני מתכבדת למנותכם כחברים בוועדה לגיבוש ההמלצות לעיצוב המדיניות של משרד החינוך בטיפול בתלמידים עם לקוויות למידה, לאור השינויים שהתפרסמו במהדורה החמישית של הספר לבריאות הנפש DSM.

הבסיס לעבודת הוועדה היא זכותו הטבעית של כל אדם לשוויון הזדמנות, וחובת החברה ליצור תנאים למימושה על יסוד מיצוי מלוא יכולתו של האדם.

הוועדה תבחן את הנושא בגישה מערכתית רב-תחומית, הכוללת היבטים ביולוגיים, פסיכולוגיים, חברתיים, חינוכיים וכלכליים. הנכם רשאים להיוועץ בכל גורם רלבנטי ולשמוע כל גורם רלבנטי, לפי שיקול דעתכם הנדרש לכם לשם קבלת החלטות וגיבוש המלצות.

המלצות הוועדה המקצועית ישמשו בסיס לגיבוש המדיניות של משרד החינוך, תוך התייחסות והתאמה להיבטים הייחודיים של מערכת החינוך הישראלית.

לשכת השר, לשכת המנהלת הכללית והלשכה המשפטית של המשרד יעמדו לרשותכם בכל סוגיה או שאלה משפטית שתתעורר במהלך הדיונים.

אבקש כי תגישו לי את מסמך המלצות הוועדה עד לתאריך 1.8.14.

מיכל כהן, מנהלת כללית, משרד החינוך

חברי הוועדה התרשמו מהתהודה הציבורית שניתנת לנושא של לקויות למידה, מביטוי מצוקה של הילדים והמשפחות מחד ושל המערכות החינוכיות מאידך. ראוי להדגיש כי הוועדה פעלה כצוות משימה (Task Force) לקידום מדיניות הטיפול בתלמידים עם לקויות למידה במדינת ישראל בהתאם לעקרונות המפורשים בחוקי היסוד ובאמנה הבין לאומית בדבר זכויות הילד. הוועדה נפגשה במהלך השנה ל-11 מפגשים ארוכים וכן קיימה דיונים בהרכבים שונים של הקבוצה על פי התחומים הרלוונטיים.

הוועדה מודה לפרופ' רות שלו, לפרופ' אבישי הניק ולפרופ' אריק רימרמן על תרומתם המקצועית הייחודית לדיוני הוועדה.

ההמלצות המובאות מציעות דגם רב-ממדי לטיפול שיטתי בסוגיות המרכזיות בחשיבותן, במטרה לסייע לתלמידים בהתפתחותם ובלמידתם, תוך חתירה להעצמה (empowerment), להצלחה אישית ולהתמודדות יעילה עם קשייהם. ההמלצות עוסקות בתהליכים שהתפתחו במערכת החינוכית, בהתפתחות הידע בתחום ובהכרה כי יש חשיבות רבה מאוד לבחינה מעמיקה של המצב הנוכחי.

הדוח מוגש ל _____

בתאריך _____

מבוא

בשנים האחרונות גברה המודעות לקשייהם של תלמידים עם לקויות למידה ולהשלכות של קשיים אלו על תפקודם הלימודי לאורך הרצף הגילי ועל מימוש יכולותיהם בעתיד. על רקע זה חלו התפתחויות במערכת החינוך על פני רצף הלמידה ולאורך כל שלבי הגיל. הדוח עוסק בשאלות מרכזיות שמעוררים השינויים שחלו במציאות החינוכית המחייבים פתרונות שיטתיים וטיפול מעמיק. מלימוד החומר שהיה לפני הוועדה ברור שהתופעה מורכבת ונוגעת למספר גדול של ילדים בדרגות קושי שונות בחומרתן ולהשלכות של מורכבות זו על העשייה החינוכית.

בוועדה הוצג מידע על אודות תכניות ההכשרה שפותחו במשך השנים לצוותים החינוכיים ותוארו תכניות ההתערבות והמנגנונים השונים המופעלים בבתי הספר מול צרכיהם של תלמידים עם לקויות למידה. תשומת לב ניתנה גם לקשר עם ציבור ההורים בנושא.

בנוסף למדה הוועדה את השינויים שחלו בהגדרת לקות הלמידה כפי שהופיעו בספר האבחנות הפסיכיאטרי האמריקאי ה- DSM 5 שהתפרסם בחודש מאי 2013. אחד מהשינויים המרכזיים דן בביטול השימוש בגישת הפער שעליו התבססה מדיניות מערכת החינוך בעשור הקודם. הגרסה הקודמת של ה- DSM הדגישה את הפער המשמעותי בין רמת האינטליגנציה הממוצעת ובין הקשיים בלימודים כתנאי הכרחי לזיהוי לקויות למידה. ואילו הגרסה החדשה של ה- DSM קובעת ארבעה קריטריונים דיאגנוסטיים, כאשר אינטליגנציה לא-תקינה מהווה קריטריון רק לשלילת קיומן של הלקויות ולא לאישורן. אחת ההשלכות של שינוי זה היא בחינת תפקוד התלמיד כמדד בעל חשיבות בזיהוי לקויות הלמידה. בין התפקודים שאותם יש לבחון באמצעות כלים סטנדרטיים ובהם יש לטפל, נמנים קריאה, כתיבה וחשבון. בתוך כך, יש להדגיש את חשיבות התיעוד של תהליך הלמידה השוטף של התלמיד ומעקב אחר התקדמותו, לאור תכניות ההתערבות והסיוע שהוא מקבל במהלך לימודיו. התהליך הלימודי שעובר התלמיד מתחילת איתורו כמתקשה בלמידה מהווה חלק אינטגרלי מאבחון לקותו.

לנוכח הדגשים הניתנים במדריך ה- DSM 5 לחשיבות ההערכה, האבחון וההתערבות של תלמיד עם לקויות למידה, התרשמה הוועדה כי כיום, בפועל, כובד המשקל במערכת החינוך, כמו גם בתודעת הציבור, מתמקד במתן התאמות לבחינות ובאבחונים הנעשים לצורך זה. בעיקר עמדה בפני הוועדה דאגה לנוכח הנתונים המצביעים על עלייה תלולה במספרם של מקבלי התאמות בבחינות הבגרות בקרב הקבוצה עם לקויות המוגדרות כפחות מורכבות, ושהאישור להן הנו על פי

החלטת בית הספר (כ- 38% מכלל התלמידים הניגשים לבחינות בגרות בתשע"ג). בנוסף, ישנה עלייה מתונה במספר מקבלי ההתאמות בבחינות הבגרות לתלמידים בעלי לקויות מורכבות יותר, הלומדים בחינוך הרגיל, שהאישור להן ניתן בוועדה מקצועית חיצונית (5%– 7.5% בשנים תשס"ד-תשע"ג).

מהנתונים המתקבלים על מספר מקבלי ההתאמות בדרכי היבחנות והפיזור שלהם באוכלוסייה, אפשר להבחין בשונות בין התלמידים המזוהים כתלמידים עם לקויות למידה על רקע סוציאקונומי, מגזרי ותרבותי. אך בעיקר אפשר לייחס פער זה לנטייה לכלול תחת הכותרת "לקויות למידה" קשיים תפקודיים של תלמידים שמקורם אינו בהכרח לקויות למידה ואשר אינם מקבלים מענה הולם.

הוועדה התרשמה כי בשנים האחרונות חלה התקדמות משמעותית בהתייחסות הציבורית והחינוכית ובהכרה בצורכיהם של תלמידים עם לקויות למידה, אך עדיין קיימים קשיים רבים הקשורים ליישום החינוכי המספק מענה לתלמידים אלו, בעיקר לקראת החטיבה העליונה. לפיכך הוועדה קוראת לשינוי במודל העבודה הנשען על אבחונים והתאמות בדרכי היבחנות, ומעבר למודל התפתחותי-התערבותי, המטפל בתלמידים עם לקויות למידה מראשית ההתנסות בלמידה ולאורך כל שנות הלימוד ובדיקת יעילותן של ההתערבויות עבור התלמיד.

חברי הוועדה הבחינו גם כי בשנים האחרונות לצד הגידול במספר התלמידים עם ליקויי הלמידה חל גם גידול במספר התלמידים עם הפרעות הקשב. בשל השכיחות הרבה של הנוכחות המשותפת של שתי הלקויות, ומאחר ששתי הלקויות פוגעות ביעילות הלמידה, החליטה הוועדה לעסוק בדו"ח בשתי הלקויות גם יחד.

מבנה הדוח מצביע על מורכבות הבעיה ועל הצורך לא רק בשינוי מדיניות חינוכית, אלא גם באכיפת הנהלים ובבניית מנגנונים לסיוע באכיפה, וכן על הצורך בביצוע מחקרים לבחינת סוגיות מרכזיות.

מבנה הדוח: חלקו הראשון של הדוח כולל את הרציונל לעיצוב עקרונות המדיניות לטיפול בתלמידים עם לקויות למידה. לאחריו פרק ההמלצות הכולל 5 תחומים: המלצה ראשונה דנה בפיתוח מודל חינוכי המדגיש את איכות ההתערבות הפסיכו-חינוכית לאורך הרצף הגילי החל מגיל צעיר. מודל זה נועד לשנות את תהליך הביצוע של אבחונים ומתן התאמות לדרכי היבחנות למקד את המבט, במעקב שיטתי אחר תפקוד התלמידים בהיבט התפתחותי-התערבותי. ההמלצה השנייה מוקדשת לתיאור עקרונות המודל המוצע ומרכיביו. ההמלצה השלישית עוסקת בסוגיית ההתאמות בדרכי

הוראה ובדרכי היבחנות, ההמלצה הרביעית מוקדשת לתפקיד המשפחות כשותפות בתהליך החינוכי והטיפול וההמלצה החמישית מתמקדת בצורכי המערכת החינוכית לפיתוח מקצועי בתחום.

רציונל

לאחר יותר מ- 35 שנות מחקר בתחום קיימת הסכמה מקצועית מבוססת לגבי היסודות הנוירו-ביולוגיים של לקויות הלמידה, התהליכים הקוגניטיביים המעורבים בה וההשלכות של גורמים אלה על תחומי הלמידה.

לקויות למידה עלולות לפגוע משמעותית בסיכוייהם של תלמידים לממש את יכולותיהם ולהתפתח באופן תקין מבחינה אקדמית, רגשית, חברתית ומקצועית. בקרב תלמידים עם לקויות למידה נמצאה שכיחות גבוהה של קשיים נרחבים בתפקוד האקדמי (קריאה, כתיבה וחשבון), בעיות רגשיות-התנהגותיות (כגון חוללות עצמית, חרדה, דיכאון, בעיות התנהגות והתנהגויות סיכון, נשירה גלויה וסמויה מביה"ס), בעיות חברתיות (כגון תחושת בדידות, שייכות נמוכה לביה"ס, קרבנות) וקשיים במימוש פוטנציאל מקצועי.

לקויות אלה מזוהות בקבוצות שונות באוכלוסייה ובגילים שונים, ללא תלות בגורמים תרבותיים, מוצא מגדר או רמה סוציו-אקונומית. תלמידים אלו זקוקים לתמיכה, לסיוע ולהשקעה בעזרה לימודית וטיפולית מיוחדת כדי להגיע להישגים דומים לבני גילם.

הגדרה

למונח "לקויות למידה" כמה הגדרות מקובלות. להלן הגדרה מקובלת שאומצה על ידי משרד החינוך ושימשה כהגדרת עבודה בעשור האחרון:

"לקויות למידה הוא מונח כללי שמתייחס לקבוצת הפרעות הטרוגנית המתבטאת בקשיים משמעותיים ברכישה ובשימוש בהקשבה, דיבור, קריאה, כתיבה, המשגה, ו/או יכולות מתמטיות. הפרעות אלו הן פנימיות לפרט, ומניחים שנובעות מדיספונקציה נוירולוגית מרכזית, ויכולות להופיע לאורך מעגל החיים. על אף שלקות למידה יכולה להתרחש בזמנית עם תנאים מגבילים נוספים (פגיעה חושית, פיגור שכלי, הפרעה רגשית וחברתית), או תנאים חיצוניים (הבדלים תרבותיים, הוראה לא מספיקה או לא מתאימה), אין ליקויי הלמידה תוצאה ישירה של תנאים אלו" (National Joint Committee on LD, 1994).

יש להדגיש שהגדרה זו נבדקה, ומרכיביה נמצאו תקפים במסמך של הוועדה המשותפת הלאומית האמריקאית משנת 2011 (NJCLD, 2011).

בעקבות מדריך ה- DSM 5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) המקובל למיין הפרעות פסיכיאטריות שפורסם במאי 2013, בחנה הוועדה את העקרונות וגיבשה המלצות בהתאם.

על פי ה- DSM 5 לקות למידה היא הפרעה נירו-התפתחותית שלה בסיס ביולוגי והשלכות קוגניטיביות. הרקע הביולוגי בא לביטוי באינטראקציה בין גורמים גנטיים וסביבתיים המשפיעים על יכולת המוח לתפקד ביעילות ובדייקנות בפעילויות קוגניטיביות, כגון תפיסה, עיבוד מידע מילולי ולא מילולי. זוהי הפרעה מתמשכת הפוגעת בתפקודי למידה, כגון קריאה, הבנת הנקרא, הבעה בכתב, כתיב, חישובים מתמטיים והיגיון מתמטי.

לפי מדריך זה נדרשים 4 קריטריונים לקביעת אבחנה של הפרעת למידה ספציפית (Specific Learning Disorder):

- א. קשיים בלמידה ובשימוש במיומנויות אקדמיות (חוסר דיוק או איטיות בקריאת מילים, קושי בהבנת הנקרא, קשיים באיות, קשיים בהבעה בכתב, קשיים בשליטה במושג המספר, עובדות מספריות וחישובים וקשיים בהסקה מתמטית) הנמשכים 6 חודשים לפחות למרות התערבות ממוקדת.
- ב. המיומנויות האקדמיות נמוכות באופן מהותי וכמותי מהמצופה בהתאם לגיל הכרונולוגי של הפרט וגורמות להפרעה משמעותית בתפקוד האקדמי או התעסוקתי או בפעילויות יום יומיות.
- ג. קשיי הלמידה מתחילים בשנות הלימודים בבית הספר, אך ייתכן שמלוא היקפם לא יבוא לביטוי עד המפגש עם דרישות לכישורים אקדמיים שעולים על המשאבים המוגבלים של היחיד.
- ד. גורמים שיש לשלול כאחראים לקשיי למידה: לקויות אינטלקטואליות, איחור התפתחותי גלובלי, קשיים בחדות ראייה או שמיעה (ללא תיקון), הפרעות מנטאליות או נוירולוגיות, מצוקה פסיכוסוציאלית, היעדר מיומנות בשפת הלמידה או הוראה לא מספקת.

על פי ה- DSM 5 נדרשת עמידה בכל הקריטריונים הללו, בהתבסס על סינתזה קלינית של היסטוריה אישית (התפתחותית, רפואית, משפחתית וחינוכית), דוחות חינוכיים והערכה פסיכולוגית חינוכית. יש לציין מהי מידת החומרה על פי דרגות החומרה של ההפרעה המצוינות במדריך: קלה, בינונית או חמורה. ייתכנו שינויים ברמת התפקוד בתהליך ההתפתחות.

על פי ההגדרה החדשה לא נדרש פער בין IQ לבין הישגים לימודיים כתנאי לקביעת לקויות למידה, אך יש לשלול לקות אינטלקטואלית. ההגדרה מאפשרת לאבחן לקות למידה מגיל ב"ס ושמה דגש על חשיבות

ההתערבות הטיפולית טרם קביעת האבחנה. דרגות החומרה של הפרעה מאפשרות התייחסות דיפרנציאלית לתלמידים במתן ההתאמות בדרכי ההוראה ובתנאי הלמידה וההיבחנות.

לקויות למידה הן לקויות שכיחות באוכלוסייה. מקובל לציין שכיחות הנעה בין 5% ל- 15% בדרגות חומרה שונות (Altarac and Saroha 2007; Barbaresi et al. 2005; Katusic et al. 2009). עצמתן וביטוייהן של לקויות הלמידה משתנות בגילים השונים. הן מושפעות הן ממשאבים אישיים ומגורמים בין-אישיים והן מתנאים סביבתיים, כגון דרישות לימודיות ותמיכה משפחתית. להתערבות המותאמת לצרכים יחידניים יש חשיבות מרובה לאורך השנים בהתאם למשימות ההתפתחותיות. הוראה באיכות טובה ו/או התערבות אחרת יצמצמו את השפעות הלקות על ההתפתחות, ההסתגלות וההצלחה.

התפתחות הידע הקליני והמחקרי בתחום לקויות הלמידה והפרעות הקשב בשני העשורים האחרונים והידע המחקרי העדכני בתחום חקר המוח הביאו לשינויים בתפיסת תהליכי האיתור, הזיהוי, האבחון וההתערבות של לקויות למידה והפרעות קשב. לשינויים אלה השלכות על המדיניות החינוכית ועל המלצות הוועדה.

המלצות

המלצה 1: הצעת שינוי במודל העבודה לקידום שוויון הזדמנויות לתלמידים עם

לקויות למידה

הוועדה ממליצה על גיבוש מענה רב ממדי לצרכים המורכבים והמתמשכים של תלמידים עם לקויות למידה בישראל. מענה זה יכלול מודל עבודה כוללני בהיבט התפיסתי והיישומי המשקף מעבר ממודל ממוקד אבחון למודל התפתחותי-התערבותי. במודל זה תתקיים זיקה דינמית ומתמדת בין תהליכי האיתור, הזיהוי, ההתערבות והאבחון.

על פי מודל זה הסיוע לתלמיד מותאם גיל, וביסודו התמודדות עם קשיים לצד פיתוח משאבים אישיים. לאור המעקב אחר תפקודו של התלמיד יישקל הצורך בהתאמת דרכי הוראה ובדרכי היבחנות.

שינוי זה צפוי לצמצם את מספר האבחונים הפורמליים המתבצעים שלא לצורך. הוועדה מדגישה את הצורך להגביר את הרגישות הרב תרבותית והרגישות לקבוצות שונות באוכלוסייה בפיתוח ויישום תהליכי זיהוי, אבחון וטיפול.

1.1 המלצה

הוועדה מציעה בדוח זה מודל עבודה כוללני בהיבט התפיסתי והיישומי. אי לכך הוועדה מדגישה את הצורך ביישום כולל של ההמלצות כדי ליצור שינוי משמעותי באופן הטיפול בתלמידים עם לקויות למידה ו/או עם הפרעות קשב.

1.2 המלצה

הוועדה ממליצה על פיתוח דרכי עבודה (כפי שיוצג בהמלצה 2) המשקפות את המעבר ממודל ממוקד אבחון למודל התפתחותי-התערבותי. יש ליצור זיקה מתמדת ודינאמית בין איתור, זיהוי (קשיים וכוחות), התערבות ואבחון. בתהליך ההתערבות קיימת חשיבות מרכזית לזיהוי ולביסוס תהליכי העצמה המתמקדים בהגברה של משאבי ההתמודדות של התלמידים, לצד מתן מענה

טיפול לתחומי הקושי שהם מגלים. המעקב אחר הטיפול והערכת יעילותו יהוו מרכיבים חשובים בתהליכי האבחון לצורך התאמות דרכי התערבות.

1.3 המלצה

לאור התפיסה כי לקויות למידה הן מצב מתמשך, הועדה סבורה שיש למסד תהליכי תיעוד שיטתיים במסגרות החינוך שישקפו את התפקוד וההסתגלות של התלמידים לאורך הרצף ההתפתחותי. לפיכך חברי הוועדה ממליצים על פיתוח הליכי תיעוד עקביים ומחייבים, המתארים את תפקוד התלמידים ואת סוגי ההתערבות שקיבלו, היקפם ותוצאותיהם. יש להתחיל בתיעוד מיד עם זיהוי הקשיים ולהקפיד על תיעוד שיטתי ומתמשך לאורך כל שנות הלימוד. יש חשיבות רבה שהמידע ילווה את התלמידים בהתאם לנוהלי העברת מידע של משרד החינוך.

1.4 המלצה

הוועדה סבורה שמעבר ממודל ממוקד אבחון למודל התפתחותי-התערבותי מחייב שינוי במבנה, בהרכב ובהליך הביצוע של התאמות בדרכי ההוראה ובדרכי ההיבחנות הניתנות היום במערכת החינוך.

1.5 המלצה

הליווי הפדגוגי והמעקב המתועד אחר תלמידים לקויי למידה יתבססו על תהליכי זיהוי, טיפול ואבחון לאורך הרצף ההתפתחותי-חינוכי ויאפשרו לצוות הבין מקצועי לקבל אחת מההחלטות: המשך מתן התאמות בדרכי הוראה, שינוי בהתאמות אלה ו/או סיום הקצאתן.

1.6 המלצה

הוועדה ממליצה כי :

- במהלך הלימודים בבית הספר היסודי יתבצע תיעוד שיטתי של תגובות התלמיד להתערבויות ולהתאמות בדרכי הוראה. תיעוד זה אמור להיות מספק עבור קבלת החלטות לגבי הצורך בהמשך מתן ההתאמות בדרכי הוראה ו/או שינוי בהן. עם זאת, במקרים בהם התמונה אינה ברורה והתקדמות התלמיד אינה מספקת, צוות ביה"ס ימליץ על ביצוע אבחון מתאים להעמקת בירור מקור קשיי התלמיד. בשנים המוקדמות של ביה"ס היסודי יש להימנע ככל הניתן ממתן התאמות בדרכי הבחנות שכן אלו עלולות לגרום לפגיעה בהתפתחות כישוריו של התלמיד.
- במהלך הלימודים בחטיבת הביניים ובחטיבה העליונה יינתנו התאמות בדרכי ההוראה. אם יעלה צורך בהתאמות בדרכי ההיבחנות ישקול הצוות הבין מקצועי צורך זה לאור התיעוד השיטתי והתגובה להתערבות. במידה וישנם אבחונים קודמים יסתמך הצוות הבין מקצועי גם עליהם.
- מתן הזכאות להתאמות בדרכי ההיבחנות בבחינות הבגרות יחייב תיעוד שיטתי של תגובות התלמיד להתערבויות שניתנו במהלך שנות לימודיו ויסתמך על אבחון פורמלי עדכני. במידה וקיימים אבחונים קודמים. יש להסתמך גם עליהם.
- תלמידים שהוגדרו על ידי מערכת החינוך כבעלי צרכים מיוחדים על פי החלטות של וועדות פורמליות הפועלות על פי חוק, ושצרכיהם נקבעו על סמך אבחונים פסיכולוגים, יהיו זכאים לקבלת התאמות בבחינות הבגרות על פי החלטת הצוות הבין מקצועי הבית-ספרי.
- הוועדה ממליצה כי צוות מקצועי (כמוגדר בסעיף 3) יגבש המלצות למערכת החינוך באשר להפניה לאבחון פורמלי .

המלצה 2: מודל התפתחותי-התערבותי

חברי הוועדה ממליצים לאמץ את המודל התפתחותי-התערבותי, המבוסס על ממצאי המחקרים המדגישים את החשיבות של חיזוק הגורמים הקוגניטיביים, התפקודים השפתיים, תפקודי הקשב והתפקודים הניהוליים, התפקודיים הרגשיים וההתנהגותיים העומדים בבסיס הלמידה. המודל ההתפתחותי-התערבותי מחייב בניית תכניות התערבות על ידי צוות רב מקצועי (צוותי הוראה, מומחים בתחום לקויות למידה, פסיכולוגים חינוכיים, יועצים חינוכיים, קלינאי תקשורת ומרפאים בעיסוק), תוך התאמה לקבוצות הגיל השונות לאורך הרצף ההתפתחותי, החל מגיל הגן ועד תום תקופת הלימודים.

מוצע כי התכניות יתבצעו בתוך מערכות החינוך על-ידי צוותי החינוך האינטגרליים במערכת, תוך קבלת הדרכה שוטפת וליווי של מומחים בתחום, בהם פסיכולוגים חינוכיים, יועצים חינוכיים, מומחים בתחום לקויות למידה, קלינאי תקשורת ומרפאים בעיסוק.

המודל ההתפתחותי המוצע יהיה מבוסס על מיפוי תפקודי רב ממדי ואיתור ראשוני, תכנון ומתן התערבות, הערכת מידת ההשפעה של ההתערבות והתאמתה לצרכים (המשך או שינוי). תכניות ההתערבות יהיו כוללניות ויעסקו בתחומי התפקוד האקדמי, הקוגניטיבי, השפתי, הקשבי, המוטורי, הרגשי והחברתי. התכניות יכללו שלוש רמות התערבות בהתאם לרמת הצרכים של התלמידים.

המלצה 2.1

חברי הוועדה ממליצים כי תכניות ההתערבות יכללו **3 רמות התערבות**, בהתבסס על תהליכי מיפוי, איתור ואבחון באופן מותאם לרמה.

רמה א: מודל התערבות התפתחותי - ביסוס תנאים במערכת החינוכית שיקדמו את תפקוד כלל התלמידים בתחום האקדמי, הקוגניטיבי, השפתי, הקשבי, המוטורי, הרגשי והחברתי. חיזוק תחומים אלו יתבצע בצמתים קריטיים שבהם נרכשים ידע ומיומנויות המהווים תשתית להתפתחות תקינה של מיומנויות אקדמיות. חיזוק זה יתרום ללמידה יעילה, הן בקרב לומדים שהתפתחותם נורמטיבית והן בקרב לומדים עם לקויות למידה והפרעות קשב (צפוי שייתן מענה ל - 80% - 90% מהילדים).

רמה ב: היבט מניעה ראשוני - פיתוח ויישום תכנית התערבות עבור תלמידים אשר יאותרו בתהליכי הסינון הראשוניים עם קשיים תפקודיים (צפוי כי 5-15% מהתלמידים יאותרו כתלמידים עם קשיים).

רמה ג: היבט מניעה שניוני - מעקב ומתן מענה ייעודי פרטני ומערכתי לקבוצת התלמידים שלא התקדם באופן מספק (1% - 5%).

2.2 המלצה

חברי הוועדה ממליצים על פיתוח תכניות ליישום מערכתי של המודל ההתפתחותי-התערבותי המותאמות לקבוצות הגיל השונות. תהליך הפיתוח של תכניות אלו מחייב בחינת כלים למיפוי תפקודי, לאיתור, לתהליכי התערבות, למעקב ולהערכה. שימוש בכלים ובתכניות מבוססות מחקר הינו חיוני לקבלת החלטות מושכלות לאיתור צרכים ומתן מענים פדגוגיים וטיפוליים.

2.3 המלצה

חברי הוועדה ממליצים על ליווי תכניות ההתערבות בתהליכי הערכה הבוחנים את יעילותן. בנוסף הוועדה ממליצה לבחון תכניות התערבות קיימות שנבדקו מחקרית והוכחו כאפקטיביות ולהרחיב את הטמעתן במערכת.

2.4 המלצה

חברי הוועדה מדגישים כי יישום מודל ההתערבות המוצע מחייב את יצירתה של תשתית מערכתית ומבנים ארגוניים בבית הספר. יישומו של מודל זה מחייב מעורבות פעילה של כלל הצוותים המקצועיים של בית הספר בליווי מומחים מתחומי ההוראה, לקויות הלמידה, הפסיכולוגיה, הייעוץ, הריפוי בעיסוק וקלינאות התקשורת.

המלצה 3: סוגיית ההתאמות בדרכי ההיבחנות ובדרכי ההוראה

ההתאמות בדרכי ההוראה ובדרכי ההיבחנות יוצרות את אחד המוקדים המרכזיים לחוסר נחת במערכת החינוך ובציבור כאחד ומהוות מקור לקונפליקטים ולמתח בין כל מעגלי הנוגעים בדבר. ראוי לזכור כי ההתאמות נועדו להבטיח את הנגישות של תלמידים עם לקויות למידה לתהליכים החינוכיים הזמינים לשאר התלמידים.

מקובל להגדיר התאמות בדרכי ההיבחנות כשינויים בתנאים הסטנדרטים של המבחנים, המסירים מאפיינים שאינם רלוונטיים להצגת הידע של התלמידים, אך מהווים מכשול בביצוע המבחנים בשל הלקויות. סוגי ההתאמות נקבעים על פי הקשיים הספציפיים של התלמידים ובתנאי שיישומן אינו פוגע במהות הבחינה.

חברי הוועדה נוכחו לדעת כי הטיפול המרכזי בתלמידים עם לקויות למידה מתבטא כיום באישור התאמות בדרכי היבחנות, ולעיתים רחוקות בלבד בהוראה מותאמת לתלמיד. ריבוי האישורים להתאמות בדרכי ההיבחנות שהן בסמכות בית הספר משקף לא רק זאת, אלא גם את הכללתם של תלמידים המתקשים בלמידה ממגוון סיבות עם התלמידים המקבלים התאמות בדרכי היבחנות. בדיוני הוועדה התברר כי גם בחטיבות הביניים ובבתי הספר היסודיים מבקשים להקל על תלמידים עם לקויות למידה על ידי אישור התאמות לבחינות בלי ערנות מספקת להשלכות שיש לצעד זה על התפתחותם האקדמית והכללית של התלמידים.

לפיכך חברי הוועדה תומכים פה אחד בהסטת המשקל הרב שניתן להתאמות בדרכי ההיבחנות אל התאמות בדרכי ההוראה על פני כל הרצף הלימודי. הסטת מרכז הכובד מהתאמות בדרכי היבחנות אל התאמות בדרכי הוראה דורשת מציבור ההורים ומאנשי חינוך, על כל מעגליהם, שינוי תודעתי. שינוי זה מחייב את העברת המוקד לדרכי הוראה ולמידה ולשינוי בגישה אל האבחון ומטרותיו. נגזר מכך הצורך בהרחבת התשתית המקצועית העומדת לרשות המערכת ובהסברה והדרכה בקרב ההורים.

באשר להתאמות בבחינות הבגרות, חברי הוועדה סבורים כי לאור השינויים שפורסמו ב- DSM 5 המדגישים את נחיצותן של דרכי הוראה מותאמות, ולאור הידע והניסיון שהצטברו בעשור האחרון, מומלץ לבחון את סוגי ההתאמות בדרכי ההיבחנות הניתנים כיום ולגבש מדיניות עדכנית.

3.1 המלצה

הוועדה ממליצה על הקמת צוות מקצועי שיבחן את נושא ההתאמות בדרכי ההיבחנות על היבטיו השונים.

א. הצוות יבחן את המדיניות הקיימת ויגבש הצעות להתאמתה לאור הידע החדש, המחקר העדכני והניסיון שנרכש.

ב. הצוות יבחן את סוגי ההתאמות, המנגנון הקיים לאישורן, אופן היישום שלהן והצלחתן ביצירת נגישות.

ג. הצוות יבחן את הסוגיה של מתן התאמות בדרכי ההיבחנות הניתנות בגין לקות למידה מאובחנת אל מול ההתאמות הניתנות עקב קשיים בלמידה ו/או קשיים רגשיים.

ד. הצוות יבחן את מתן הזכאות להתאמות בדרכי ההיבחנות לאוכלוסיית התלמידים עם לקויות למידה שנמצאו זכאים לשירותי החינוך המיוחד (מסלול 07).

3.2 המלצה

א. חברי הוועדה ממליצים לבצע מחקר מקיף בתחום לקויות הלמידה שיכלול את בדיקת האפקטיביות של ההתאמות בדרכי ההיבחנות כמענה לקשיים.

ב. חברי הוועדה ממליצים לערוך מחקר אורך שיעקוב אחר תפקוד התלמידים המקבלים התאמות לאורך שנות הלימוד שלהם, מהגיל הצעיר עד ללומדים במוסדות העל-תיכוניים, ובכלל זה במוסדות ההשכלה הגבוהה.

3.3 המלצה

חברי הוועדה ממליצים לבחון דרכים ליצירת עיצוב אוניברסאלי בתהליכי הלמידה ובדרכי ההיבחנות המהווים חלק אינטגרלי ממערך הלימודים, ורואה חשיבות בשילוב טכנולוגיות חדשות כאמצעי לקידום העיצוב האוניברסאלי של תהליכי ההוראה ודרכי ההיבחנות.

3.4 המלצה

מומלץ להקים ועדת מעקב שתבחן באופן מתמיד את היישומים במערכת החינוך בכל הקשור להתאמות בדרכי ההוראה וההיבחנות.

המלצה 4: המשפחות כשותפות בתהליך החינוכי והטיפול

למשפחות תפקיד מרכזי וחשוב בקידום המשאבים האישיים ובהתפתחות ילדיהם. חברי הוועדה רואים במשפחה שותפה מלאה בקידום תהליך השינוי בדרכי הטיפול בתחום לקויות למידה, שינוי התומך במעבר למודל התפתחותי-התערבותי. ממצאי מחקרים עדכניים והניסיון הנצבר במערכת החינוך מעידים כי יצירת שיתוף פעולה והתמודדות משותפת של צוות ביה"ס והמשפחה מהווה גורם מכריע בקידום תפקודם הלימודי, הרגשי והחברתי של תלמידים עם לקויות למידה על פני הרצף הגילי. ואכן במקרים רבים מתקיימת שותפות מתמשכת בין המערכת המשפחתית והמערכת החינוכית שתורמת ותומכת בהתפתחות התלמידים. אך לא אחת הורים חשים כי המערכת החינוכית אינה לוקחת אחריות לסיוע לילדיהם, אלא מצפה מהם לגייס משאבים להתמודדות עצמית עם הקשיים של ילדיהם. הם מדגישים את ההוצאות הכספיות הגבוהות לצורך ביצוע אבחונים ולמתן סיוע לימודי מחד, ואת הספקות ואי הוודאות בתועלת שבאבחונים ובמענה המותאם לצרכים החינוכיים של ילדיהם מאידך.

4.1 המלצה

חברי הוועדה ממליצים על פעולות בתחומים האלה:

- העלאת מודעות ההורים למשמעותן ולביטוי של לקויות הלמידה בתחום האקדמי, הרגשי והחברתי בגילים השונים
- פיתוח תהליכי עבודה ונהלים במערכת החינוך, המיועדים לקידום שיתוף פעולה עקבי של המשפחה ושל בית הספר בתכנית ההתערבות של הילד
- מתן הדרכה והכשרה לצוותים החינוכיים במפגשיהם עם ההורים, כדי לציידם בכלים יעילים לקידום שיתוף הפעולה והעבודה המשותפת, תוך רגישות וכבוד לשונות התרבותית, החברתית והדתית בחברה הישראלית.

4.2 המלצה

יש לספק להורים מידע עדכני לגבי לקויות הלמידה והשלכותיהן על הלמידה ועל התפקוד הרגשי והחברתי לאור הרצף הגילי, לידע את ההורים ולשלבם בביצוע ההתערבות ולבסס תרבות בית ספרית של עבודה משותפת.

4.3 המלצה

יש ליצור מנגנונים, שיאפשרו להורים לקבל מידע וגישה אל המערכת החינוכית במקרים של חוסר הבנה ועימותים (עם אפשרות לפנייה בערבית, ברוסית, באמהרית או בשפה אחרת, בהתאם לרצון ההורה).

4.4 המלצה

הוועדה ממליצה וקוראת לעגן בחקיקה מיוחדת את כל שירותי החינוך, האבחון והטיפול בתלמידים עם לקויות למידה.

המלצה 5: פיתוח מקצועי של צוותי הוראה ובעלי מקצוע טיפוליים

לצוותים החינוכיים יש תפקיד מרכזי בהבטחת הצלחתם של תלמידים עם לקויות למידה ולקויות קשב. השכיחות הגבוהה של תלמידים אלו במערכות החינוכיות מחייב את כל צוותי החינוך לשלב בתהליך ההתפתחות המקצועית שלהם רכישת ידע בתחום הלמידה ולקויות הלמידה. ידע זה יגדיל את ההבנה של צוותי החינוך וההוראה לצרכים המורכבים של התלמידים ויתרום להפיכת הכיתות ובתי הספר לקהילות לומדות ופעילות, התורמות להתפתחות כלל התלמידים בכיתות ההטרוגניות.

5.1 המלצה

הוועדה ממליצה להבנות את מערך ההכשרה לכלל המורים במסגרת מתווה הפיתוח המקצועי. מערך ההכשרה יכלול הקניית ידע ברכישת מיומנויות היסוד בשפה, בכלים להערכת הלמידה והתפקוד במיומנויות היסוד ולבניית התאמות בדרכי הוראה והיבחנות לכלל התלמידים בעלי הצרכים השונים בכיתה ההטרוגנית.

5.2 המלצה

בצד ההתפתחות המקצועית של צוותי החינוך יש חשיבות מרכזית לפיתוח מערך מקצועי מומחה וזמין לתמיכה ולבניית תכניות עבודה במערכת החינוכית. המערך יכלול פסיכולוגים חינוכיים, מומחים

חינוכיים בתחום לקויות הלמידה, יועצים, קלינאי תקשורת ומרפאים בעיסוק וכן גורמים נוספים בצוותים בין מקצועיים. מערך מקצועי זה זקוק אף הוא לעדכון ידע בהינתן שתחום זה נחקר ומתפתח כל העת.

Altarac, M., & Saroha, E. (2007). Lifetime prevalence of learning disability among US children. *Pediatrics*, *119*, 77–83.

Barbarese, W. J., Katusic, S. K., Colligan, R. C., Weaver, A. L., & Jacobsen, S. J. (2005). Math learning disorder: incidence in a population-based birth cohort, 1976–82, Rochester, Minn. *Ambulatory Pediatrics*, *5*, 281–289.

Katusic, S.K., Colligan, R.C, Weaver, A. L., & Barbarese, W. J. (2009). The forgotten learning disability: epidemiology of written-language disorder in a population-based birth cohort (1976–1982), Rochester, Minnesota. *Pediatrics*, *123*, 1306–1313.